Нещастя живе не тільки по вбогих халупах; оселяється воно й по містах, і в палацах. В тому добре переконалася принцеса Міленка за кілька літ свого життя

Про це я й маю вам розповісти...

Її батька називали "Король-Добряк". Але-ж слова "Добряк" вживали не зовсім поважно. Потихеньку посміхалися, коли те слово промовляли, бо, по правді кажучи, воно більше говорило про слабодухість та викликало ніякове здивування. Можна гадати, що та добрість була дійсно до вподоби лише королівським міністрам та зацним шляхтичам. І ті пани доповняли королівську добрість своєю злістю, його слабодухість — своєю жорстокістю, його безголів'я — своїм хитрим єхидством. Тим то, коли увільнялась якась висока посада при королівському дворі й довший час не знаходилось на неї людини, то міщани й селяни гомоніли проміж себе:

— Королівські радники не можуть знайти досить нікчемної пройди, щоб закликати його до свого почесного товариства!..

Говорили так і терпко сміялися з того жарту...

Такий був король Добряк і в своїм родиннім житті. З-під влади своєї жінки він вийшов тільки з того дня, як вона померла. І було те нещастям для всієї землі, що королева померла, бо вона була жінка й розумна, й твердої вдачі.

Отож і Міленку, після смерті матері покинули, як бур'ян, і нічого доброго не навчали. Король дбав лише про те, аби було їй всього досхочу та щоб — крий Боже! — вона чого-будь не робила. Ходили, правда, до неї вчителі, але ж їй такою нудною видавалася їхня наука, що вона все забувала одразу, скоро вони від неї відходили. Поки ж сиділи з нею, не могла діждатись, коли нарешті вони підуть собі геть. А

втім, як не було й вчителів, сама не знала, куди подіти час. Коли іноді її питався король:

— Міленко, чого ти хочеш? —

Вона не знала, чого б їй захотіти...

Отож нудилася вона, мала втомлений, нудний погляд, й нікому не було приємно бути з нею вкупі, хоча тим часом вона була в розцвіті молодості й навдивовижу гарна.

Отак жили — не жили в королівському замку,— коли це одного дня сталася переміна.

Король вже давно почав помічати, що міністри крутять головами, таємничо перешіптуються, поважно зиркають один на одного. Так само помічав і те, що почали вони драти більше грошей з людей, але ж ще більше на щось витрачали, часто муштрували військо та набирали нове. Кілька разів він сам собі розмірковував: "І що вони, оті дряпіжники, собі намислили?"

Але ж мовчав, потішаючи себе тим, що, мовляв, "колись довідаюсь; самому не варт питати, коли не кажуть!"

Якось нарешті одного дня прийшов до нього перший міністр та й говорить:

— Маю великий жаль, а змушений повідомити вашу королівську милість, що ми починаємо війну.

— А навіщо починаємо: може тоді у вас минеться той жаль? — питає король.

— Не можна витримати утисків сусідньої держави.

— А чим вона нас тисне?

— Вивозить золото з нашої землі.

— Як же вона те робить?

— Її купці приїздять на наші ярмарки та базарі, привозять всякий крам та свої ремісницькі вироби, зацікавлюють тим наших людей і наш народ віддає їм своє золото.

— Чи ж хоч добрий вони привозять крам?

— В тім-то й є страшна небезпека, що добрий!

— Що ж ви хочете вчинити?

— Вдаримо на їхню землю, здобудемо її та й примусимо тих людей, щоб вони повернули нам наше золото.

— А їм повернете їхній крам?

— Нізащо! Зробимо їх всіх своїми підвладними та слугами!

— По якому ж праву?

— По праву дужчого!

— А чи ж подужаємо?

— Та ж з нами Бог!

— Ви те знаєте напевно?

— Королівська милость! Народ хоче війни, трон в небезпеці, нема ж часу воловодитись!

— А чи ж ви питалися народу?

— Ми ж говоримо в його імені!

— Ну, добре. Тоді починаймо війну... Але ж загине багато людей!?..

— За Вітчизну солодко вмирати!

— Ви також підете вмирати за Вітчизну?

— Коли буде треба — до останнього чоловіка!

— Але ж поки що зостанетесь зо мною вдома?

— А як же? Хто ж без нас порядкуватиме подіями?!

— Ну, добре. От тільки я не знаю... не знаю я...

— Непевність в перемозі — злочин проти Батьківщини.

— Та захисти вас, Боже, коли ви таке подумали! Я сумніву не маю, але ж, зрештою, що ж я знаю?.. Коли вже так повинно бути, то яка ж на те рада? Я за те тільки...

— Ось грамота.

— Ну, гаразд, оце маєте мій підпис; нехай уже! Але ж хто за те...

— Божа воля!..

Почалася війна. Обидві сторони воювали завзято, воювали увесь час, але ж нарешті прийшли знову до короля Добряка його міністри.

— Треба миритись, королівська милость!

— Чому?

— Не можна без жалю та жаху дивитися на тисячі людських трупів, що гинуть в бойовищах.

— А я ж про те говорив!

— Ваша ясновельможність! То, виходить, ви нам не довіряєте?!

— Ну, ну! Що бо ви?.. Я ж — нічого, я — тільки так, взагалі...

— Умови не дуже важкі...

— То, виходить, що вони становлять нам умови?

— Так, вони.

— Я собі міркував, що переможці — ми...

— Одже-ж...

— Гм...

— По тих умовах суперечку можна скінчити шлюбом вашої доньки з їхнім принцом, а держави будуть злучені докупи, під їхньою владою.

— Так ото на те треба було покласти стільки тисяч людей?

— Божа воля...

— А що ж я на старість?..

— По заслуженій праці солодко відпочинуть...

— А ви?

— Влади обох земель зливаються докупи.

— Слава Господові! — Ото буде добра злука!..

— Ваша ясновельможність!..

— Ну, та вже добре. Однак не хотів би я бути в шкурі тих молодят... Мілено, Міленко! Та Мілен-ко-о-о-о!..

— Що ти хочеш, тату?

— Буде у нас весілля.

— Цікаво подивитись! А кого ж ти береш?

— Тю-тю на тебе! Чи ти не здуріла? Та хіба ж то я?..

— А хто ж тоді? Я принаймні нічого не відаю.

— Так за те я відаю!.. Підеш заміж за сусідського короленка! От що!..

— Хто ж то тобі, таточку, такого наплескав? То ж цілковита неправда! Я, відколи жива, то з ним же а-ні, ні... То все якісь наклепи, так собі, з вітру!..

— Е, те-те-те!.. Казна-що плетеш! Жодних наклепів! Це — умова миру! Так зробили міністри!

— Міністри? Та яке ж їм до того діло?.. Я що до них маю?..

— Ну годі вже! Ми того не тямимо, вони самі знають, що краще. Годі бо, не плач по дурному, а готуйся. Тут, брате, сльози не поможуть ні тобі ні мені. Коли не хочеш кепсько скінчити війну, то мусиш, мусиш і мусиш!.. Божа воля!.. Яка ж на те може бути рада?!..

— А, чортяка б їх забрав, отих дряпіжників!..

— Що бо ти, дитино моя, говориш?!..

— Ну, да! — Дряпіжники, дряпіжники, дряпіжники...

— Мовчи, дівко! Хочеш мене зовсім знищити, чи як?..

— Вас? Та хіба ж ви не король?

— Ну, король! — Я те знаю, що — король, але що ж мені з того?..

— Гидко мені все оте. Ліпше я була б народилася дочкою дроворуба, ніж оце так мені віддаватись...— І хряпнула зі злости дверима...

Але король тільки рукою махнув:

— Бабські витребеньки!.. Однак таки вона піде, як побачить, що непереливки...

І справді, Мілена віддалася, стала королевою, але ж королевою, ще більш безщасною, як була принцесою...

Так зненавиділи вони з чоловіком одразу один одного, що навіть не помогло й те, як народився їм гарнесенький синочок Ладислав... Хатні сварки все збільшувались, аж поки нарешті привів собі король нову жінку а Мілену з семилітнім хлопчиком вигнав і з палацу, і з своєї землі. Взяла вона з собою трохи грошенят, трохи їсти, й подалася в дорогу — у світа, покинута всіма й усім...

II

Довго блукала вона, аж поки не прибилася до землі, де панував король "Пізно". Було про нього відомо, що має він добре серце й хороші намисли, але ж звичайно про все вирішує пізніш, як того дійсно треба. От через те й звали його так дивно.

Королева Мілена дійшла аж до королівського двору. Ніхто б і не впізнав по її та синовому вбранні, що вони з королівського роду.

Сіли вони при дорозі й доїдали свій убогий обід,— коли це зненацька розчинилася замкова брама й на баскому коні по дорозі до лісу виїхав король. Коли він наблизився до неї, то Мілена закричала:

— Змилосердуйся, пане! Порятуй мене! Сталася страшна кривда!..

Король поглянув на неї й його причарував вигляд її чудового обличчя. Однак він не спинив свого коня, а — навпаки — по своєму звичаю почав розмірковувати на всі боки:

— Цікава жінка!.. Обшарпане вбрання, змарніле личко, але ж очі!.. Глибоко сяють, як дорогоцінне каміння!.. Хлопчина так само має чарівний вигляд... задумливий, видко — сміливий ... Треба було б їх розпитатися ... Принаймні слід було взнати, хто вона?.. То ж напевне не

якась там звичайна жебрачка чи зайда... Та ще як дивно промовила: Змилосердуйся, каже, пане!.. Та таким ніжним гарним голосом!.. От же й справді!.. Так, так, безперечно... І чом же я таки не розпитався?..

Але ж, що дужче він на себе гнівався, тим прудчіше гнав свого коня.

— Сталася їй, каже, страшна кривда... А я ж що?..— Нічого!.. Маю серце з каменюки... А тепер от, при самій згадці мало не плачу... Нікчема я... дурень я... Йолоп...

Коли це саме в той момент кінь так вихнув задом, що мало не викинув їздця, який немилосердно шпигав його острогами ...

— "Пробач мені, бідахо!" — вже далі каявся король перед конем.— "Пробач!.. Я взагалі нічого. ... Я тільки так... в думках... Ті ж удари, що я зробив тобі, власне кажучи, варто було б дати мені, мені — грішникові!"...

Хто знає, де той король так зблукався, що повернувся додому лише вночі на білому від мила коні.

— Чи ви бачили тую жінку з хлопчиком?

— Бачили. То ще було аж перед обідом?

— Ну, так! А де ж вона?

— Кудись пішла далі...

— Чого ж ви, лобуряки, не впустили її до двору?

— Вона не просилась... Ми не знали... Нам ніхто не казав...

— Йолопи ви! Чи ж ви з каменю?

— Ваша милость зволили її теж бачити і так само ...

— Мовчать!.. А то я вам побазікаю!.. Куди вона поділась?

— Та хто ж може про те відати?

— Геть з моїх очей!.. Щоб я вас не бачив, аж поки не знайдете її й не приведете сюди!..

Звісно, її не знайшли. Бо ж Мілена з хлопчиком тікала щосили від безжального двору. Тікала лісами та болотами, через річки та струмені, аж поки знесилена не сіла вона увечері на пригорку, близесенько біля якоїсь халупки, де й заснула з дитиною на руках. Вранці її розбуркав ласкавий старечий голос:

— Чого, молодице, шукаєш?

— Справедливості, дідусю.

— А хто ж ви такі?

— Найнещасніші створіння на світі!

— Маєш молоде, дуже тіло; маєш такого гарного, бадьорого синка, сама розумно виглядаєш... Яке ж там у тебе нещастя?

— Я — королівська донька. Прожила нещасну молодість, повну гидоти та нудьги. Жила потім в нещасливому шлюбі з невірним, лихим чоловіком. Нарешті мене вигнано світ-за-очі, позбавлено мого сина спадщини на батьківський трон. Марно тепер шукаю я правди на землі...

— А ти б же повернулася до напасника, що тебе вигнав. Можна ж його умовити...

— Та ж бо то — король, дідусю!

— Негідник він, чи король, чи не король!

Мілена поглянула довгим та глибоким поглядом дідові в очі. Потім почервоніла й втупила свої очі в землю.

— А може б ти й справді повернулася? Мало, що трапляється!

— Що ж я маю там робити? — прошепотіла ледве чутно.

— Маєш дужі руки, розумну голову й добре серце — і не знаєш, що робити?!

— Порадь, коли можеш!

— Подивися, моя люба: я вже одною ногою в труні, не маю біля себе нікого. Дітей поховав вже давно. Я сам і тільки сам. Корівчина просить догляду, садок і поле вимагають пильних рук, хата — господині, а курчата марно прибігають до ґанку. Покинь ти думати про свою прикру минувшину. Зоставайся у мене. Будеш ти мені за доньку, а я стану за діда твоєму синочкові. Тебе тута не знайдуть й не будеш ти зганьбленою рабою королівською.

— Але ж мене нічого не навчили. Чим я тобі допоможу?

— Ти молода й розумна,— всього навчишся. Ходім, покажу тобі господарство.

Пішли вона з дитиною до комори, поховали обноски колишньої пихи, одяглися в те, що було старанно поскладано в скрині та шафі, й почали нове життя.

Тяжкий був початок праці. Але ж Мілена згодом полюбила й корівку, й тиху птицю подвірну, полюбила й хатину, де при світлі ялинки читали гуртом по старих книгах, й комірчину, де, відпочиваючи по роботі, міцно спалося, й пекарку, яка давала їм просту, але здорову страву.

Ладко її порався з дідусем на полі та в лісі, учився хліборобства та господарства, набрався розуму, й з розмов, і з вечірнього читання.

І тільки тепер взнали вони, що таке — воля та щастя...

III

Тим часом лихий Міленчин чоловік зрозумів свою помилку. Нова жінка, примхлива та ледача, мучила й короля, й слуг, увесь люд. Дітей не привела, не дала королеві наслідника і якось, після однієї бурхливої ночі, спала їй у голову підла думка, й вона втекла, не знать — куди, з якимсь спритним джиґунцем, Одурений король роздумався, звелів шукати по всій державі, де поділася вигнана ним королева, й назнав слідів, що вели до держави короля "Пізно".

Приїхав він туди зі своїм почотом, розповів королеві про свою дружину та дитину так докладно, що "Пізно" зрозумів, про кого саме мова мовиться: про оту красну молодицю, яка просила його:

"Змилосердуйся, пане! Порятуй мене! Сталася страшна кривда!"...

І заплакали обидва королі. Перший — того, що вигнав був королеву, яка могла би дати щастя й йому, і його людям; другий — того, що не спинив одразу коня, коли почув перший покрик сердешної жінки.

— Я повинен був зважити на її шляхетність та добре серце; я повинен був її пожаліти; я повинен був шанувати й поважати в ній людину! — думав один.

— Я не повинен був довго розважувати; я мусив би одразу послухати голосу свого розуму; я мусив був підтримати нещасну, що озвалася до мене за поміччю! — міркував другий.

І так плакали обидва бідахи-королі.

— Де ж тепер її знайдемо, коли минуло вже сім літ?..

От і розіслали на всі боки гінців і веліли їм, щоб вони гляділи, де перед тим за сім років прибилася молодиця з хлопчиком.

Якось одного дня восени дідусь колов на дровітні дрова. Ладко орав корівкою ниву, а Мілена чепурила в подвір'ї. Коли це перед воротьми спинився королівський коч, а з нього виступив пишний придворний слуга.

— Тітко, а чи дома господар?

— Аж он де він, дрова рубає.

— Гей, діду! Чи не ховаєте ви десь тута королеви з принцем-наслідником?

— Ні, ми не ховаємо нікого. Аж ось тільки живе зі мною молодиця з синком, що були в страшенній біді, а потім у мене знайшли любов до життя та щастя.

— А де ж та молодиця?

— Ото стоїть перед тебе.

— Оця селянка з деркачем? А де ж її син?

— Оре на полі.

— А, бодай тобі!.. Знову натрапили на непевний слід. Все намарно!..

— Ні, помиляєтесь,— озвалася жінка.— Я й є Мілена, й живу тута з сином Ладиславом!

— Змилуйся, королево! — скрикнув посланець і, пополотнівши, кинувся навколюшки.— Я маю листа від твого мужа-короля та ще й від короля "Пізно". Клич сина, сідайте мерщій в кочата й поїдемо! Свято на ваш поворот вже впорядковано.

— Ні, пане посланець. Перекажіть ви моєму мужеві-королеві, що красно я йому дякую за те, що він мене тоді вигнав. Перекажіть і королеві "Пізно", що й йому я так само щиро вдячна, що він мене тоді не рятував. Я знайшла собі і життя, і щастя; я врятувала сама себе й дитину свою від лиха, брехні та гидких королівських палат. Прийшли ви по мене, але — дяка Богові! — прийшли занадто пізно! Я не вернуся. А якщо королі хотять загладити свою провину переді мною, то нехай не займають нас і не намагаються знищити наше щастя, якого в тузі та праці ми тута зазнали!..

На честь королів, як зазначає літописець, треба додати, що Мілену зоставили жити й далі так, як вона бажала...